

Brohm, R., & Brohm, X. (2011). Bakhtin in het Wild: een intertekstuele analyse van burgerparticipatie in lokaal bestuur. *Tijdschrift voor Humanistiek* 47.

Bakhtin in het Wild: Een intertekstuele analyse van burgerparticipatie in lokaal bestuur.

René Brohm

Xannah Brohm

Narratief onderzoek geeft belangrijke aangrijpingspunten om interventies van mensen op groepen en instituten op nieuwe manieren te begrijpen. Een belangrijke rol vervult het concept 'intertekstualiteit'. Onze bijdrage hier is dit concept te benaderen vanuit het werk van Mikhail Bakhtin, om te laten zien wat zo'n invalshoek bijdraagt aan het begrijpen van de pogingen van een belangengroepering om een stem te krijgen binnen openbaar bestuur. Door middel van parodiëring, deconstructie en herinterpretatie slaagt de belangengroepering er in om tot op zekere hoogte de gereïficeerde ideeën van bestuurders vloeibaar te maken en daadwerkelijk invloed uit te oefenen op gemeentelijke besluitvorming¹.

Inleiding

Intertekstualiteit is een begrip dat steeds vaker opduikt in de narratieve tradities binnen de sociale, organisatie- en geesteswetenschappen. Onder andere dankzij het werk van David Boje (2001, 2008) "*intertextuality is a web of complex inter-relationships ensnaring each story's historicity and situational context between other stories*" (Boje 2001, 91) en Norman Fairclough (1992, 2003) "*The concept of intertextuality points to the productivity of texts, to how texts can transform prior texts and restructure existing conventions (genres, discourses) to generate new ones.*" (Fairclough 1992, 102-3) is de term populair geworden binnen kritische sociale studies.

Intertekstualiteit is een eenvoudig idee met een lange geschiedenis. De term wordt toegeschreven aan Julia Kristeva die de term in 1966 hanteert (Moi, 1986, 34). Zij beschrijft intertekstualiteit als volgt: Elke tekst is samengesteld uit een mozaïek van citaten. Elke tekst neemt een ander op en transformeert het tot iets nieuws. (vgl. Kristeva 1986, 37). Echter, het analyseren van verwijzingen naar andere teksten, om daarmee betekenis toe te voegen aan de bestudeerde tekst is een traditie die minstens teruggaat tot bijbelexegese, waar onderlinge verwijzingen in de bijbelteksten werden geanalyseerd (Miller 2011).

De relevantie van *intertekstualiteit* voor de narratieve traditie is dat een tekst op zichzelf geen betekenis heeft, maar dat we voor het begrip en de analyse daarvan moeten kijken naar wat aan betekenissen wordt geproduceerd door de lezer. De productie van betekenis heeft niet alleen betrekking op de voorhanden liggende tekst, maar ook op het complexe

---

¹ We willen Cees Grol bedanken voor zijn feedback op basis van zijn Bakhtin-expertise.

netwerk van teksten dat wordt opgeroepen in het leesproces. Dus terwijl een traditionele analyse van teksten zou ingaan op de geschiedenis en het proces van auteurschap, neemt een perspectief van intertekstualiteit de teksten als een weefsel van teksten die gelijktijdig bestaan. Dat betekent dat het narratief niet de eenheid van analyse zou zijn, maar de dynamiek van verwijzingen. Die dynamiek wordt veroorzaakt door het lezen (in de brede betekenis van luisteren, interpreteren) van teksten en daar nieuwe teksten en relaties aan toevoegt. Intertekstualiteit gaat dus niet alleen over een netwerk van teksten, maar over de productie van die relaties.

In dit artikel onderzoeken we de mogelijkheden die intertekstualiteit geeft in de narratieve analyse van een democratisch besluitvormingsproces. Zoals we zullen zien, kunnen de interventies van de belangengroepering worden begrepen als volgt. De belangengroepering brengt teksten in om de meervoudigheid aan betekenissen te vergroten, waardoor een enkelvoudige bestuursrationaliteit steeds moeilijker wordt te accepteren voor de gemeenteraadsleden.

Hoewel Julia Kristeva het concept 'intertekstualiteit' heeft geïntroduceerd, zetten we in dit artikel haar werk niet centraal. De reden is dat intertekstualiteit als begrip zelf nauwelijks aandacht heeft gekregen in de rest van haar werk. Intertekstualiteit gebruikt ze vooral om het werk van Mikhail Bakhtin te verduidelijken. In dit artikel willen we daarom terug naar de bron gaan en de implicaties van Bakhtins werk voor het analyseren van interventies in democratische besluitvorming verkennen. De relevantie hiervan is tweeledig. Enerzijds, is er een groeiend bewustzijn dat Bakhtins werk belangrijke concepten heeft te bieden voor studies over publiek bestuur en het democratisch gehalte daarin. Dat heeft te maken met de mogelijkheid om met intertekstualiteit het democratisch karakter van openbaar bestuur en burgerparticipatie op een nieuwe manier te duiden. Het bevraagt immers een aanname die in conventionele theorieën over publiek bestuur wordt gemaakt: een fundamenteel verschil tussen de constitutionele wetstekst en andere interpretatieve tekstuele praktijken in de maatschappij, met allerlei gradaties daartussen (Vargova, 2007).

Anderzijds is er pas recentelijk een bescheiden aantal theoretische pogingen gedaan om de mogelijkheden van Bakhtins werk op het gebied van sociale en politieke studies te duiden (zoals Boje, 2008). Ondanks dat auteurs als David Boje en Norman Fairclough wel Bakhtins werk hebben gelezen, blijven hun suggesties over de toepassing van intertekstualiteit in de analyse van narratieve interventies ondoorzichtig.

Bakhtins werk werd in zijn breedte pas toegankelijk voor het Westen na de Glasnost. Daarbij geldt dat de relevantie van zijn werk initieel vooral werd gezien binnen de literatuurwetenschappen en slechts af en toe binnen de cultuurwetenschappen (Hirschkop, 2001). Onze bijdrage hier is vooral de mogelijkheden van Bakhtins concepten binnen sociale, bestuur- en organisatiestudies te verduidelijken, de ethische dimensie daarin aan te duiden en toegankelijker te maken aan de hand van een concrete casus. We laten zien wat de verschillende dimensies van intertekstualiteit zouden kunnen inhouden als we kijken naar een besluitvormingsproces over een nieuw te bouwen

gemeentehuis in de gemeente Zanderveen². Met name zoeken we naar de spanning tussen de teksten van de inspraakmomenten van een belangengroepering in relatie tot de reacties van de raad en het gemeentebestuur tijdens een openbare raadsvergadering.

Intertekstualiteit: heteroglossia, polyfonie, chronotoop en carnaval

In Kristeva's (1986) bespreking van Bakhtin gebruikt ze de term intertekstualiteit om daarmee vooral Bakhtins concept *dialogisme* aan te duiden. Ze onderscheidt twee dimensies in intertekstualiteit. De verticale dimensie van intertekstualiteit wijst op de notie dat een uitspraak, geschrift, beeld of film betekenis krijgt in relatie tot andere teksten. De horizontale dimensie van intertekstualiteit betreft het idee dat de tekst behoort bij zowel de spreker als het publiek, de auteur en de lezer.

Beide dimensies bij elkaar genomen houden bijvoorbeeld in dat een en dezelfde tekst verschillende intenties kan uitspreken van en voor verschillende mensen doordat mensen de tekst in een andere context begrijpen (vgl. Bakhtin, 1982, 324). Intertekstualiteit impliceert enerzijds, dat tekst een bron is voor verwarring en dubbelzinnigheid. Anderzijds impliceert intertekstualiteit ook verbinding; de tekst creëert raakpunten van levens, auteurschap, en publiek.

In onze bespreking zullen we in plaats van dialogisme de term intertekstualiteit hanteren om de pragmatische reden dat we daarmee aanhaken op de groeiende belangstelling in de narratieve traditie rondom dit onderwerp. Er gaan daarmee wel subtiele verschillen verloren. We repareren dat met name door dialogisme als tegengestelde van monologisme aan te duiden als het vergroten van meervoudige betekenisgeving als tegenzet in het vasthouden aan een enkelvoudige (bestuurs-)rationaliteit.

In navolging van Bakhtin relateren we intertekstualiteit aan de volgende vier concepten: heteroglossia, polyfonie, chronotoop en carnaval (Vice 1997). Hieronder behandelen we deze concepten kort, om ze verder te verduidelijken in de analyse van de casus.

In hetero-glossia verwijst het tweede deel van het woord naar taal. Om de relatie tussen intertekstualiteit en heteroglossia uit te leggen moeten we terug naar het structuralistische onderscheid tussen tekst en taal. De tekst ontleent een deel van haar betekenis aan de taal waarbinnen zij vorm heeft gekregen. Een taal is een systeem van tekens (zoals woorden, begrippen of beelden). In de klassieke narratieve traditie werd dit systeem van tekens begrepen in termen van grammatica. Dit onderscheid wordt echter moeizaam op het moment dat we vragen gaan stellen over wat we dan bedoelen met taal. Bedoelen we een nationale taal, zoals Nederlands, of vallen dialecten daar ook onder? Wat te denken van beroepsjargon, of juist het grijze gebied tussen verscheidene dialecten en zelfs nationale talen?

---

² De meeste verwijzingen naar personen en instanties in dit paper zijn pseudoniemen, op uitzondering van de politieke partijen, waarbij we met opzet niet altijd de specifieke partijnamen hebben genoemd. Om de herleidbaarheid van de casus verder te verkleinen hebben we andere context-specifieke termen verwijderd. We zijn van mening dat die voor de lijn van het betoog geen verschil maken.

In post-structuralistische benaderingen wordt taal begrepen als een veelvoudige structurering van talige praktijken, verweven met sociale, culturele, politieke en economische praktijken, conventies en belangen. Wat we hier willen laten zien hoe zo'n post-structuralistische begrip van de relatie tussen tekst en taal vorm krijgt aan de hand van het concept van heteroglossia.

Als een analytisch begrip werkt heteroglossia om te laten zien hoe een tekst betekenis ontleent aan *meerdere* talen, De tekst kan dwarsverbindingen tot stand brengen tussen sociale dialecten, typisch groepsgedrag, professioneel jargon, stijlen gerelateerd aan leeftijd, generatie, mode, het officiële vocabulaire, etcetera (vgl. Bakhtin 1982, 262). Die dwarsverbanden komen tot stand door inhoudelijke verwijzingen en stijl. Bijvoorbeeld: een analyse vanuit dit perspectief zou letten hoe een medisch specialist een gesprek voert met een patiënt, hoe hij zinsneden ontleent aan het medisch jargon en dat mengt met taalbegrippen zoals hij dat bij zijn patiënt vermoedt. Wij zullen heteroglossia in onze analyse met name gebruiken om dwarsverbindingen die verdere tegenstrijdigheden openen, zoals ironie.

Intertekstualiteit kan echter ook ontstaan door meerstemmigheid, polyfonie. Polyfonie is het fenomeen dat er meerdere stemmen naast elkaar bestaan. Ze bestaan naast elkaar omdat ze op dat moment gelijkwaardig zijn, of omdat het niet duidelijk is welke stem de overhand heeft. Bakhtin gebruikt polyfonie in de context van de romanliteratuur, die daarmee elke lezer nieuwe dwarsverbanden laat leggen tussen de uitlatingen van verschillende personages, door de auctoriale verteller achterwege te laten. Er is uiteindelijk een open einde aan een polyfone roman (zoals bij "de Gebroeders Karamazov" van Dostoevski). In hoeverre is de stem van het karakter 'vrij' om te spreken, los van de auteur? Dus terwijl de analyse vanuit heteroglossia zou letten op de dubbelheid binnen een talige uiting, zou polyfonie juist letten op hoe de verschillende stemmen zich tot elkaar verhouden. Wanneer overheerst welke stem; wie bepaalt de betekenis van een uitspraak en wat is de mate van onbepaaldheid die wordt toegelaten? In onze analyse gebruiken we polyfonie om de overgang aan te duiden van een gemeenteraad die zich achter een coalitie schart naar een open discussie over fundamentele standpunten.

Chronotoop vormt een derde vorm van dialogiciteit. De chronotoop is een kader waarin opvolgingen van gebeurtenissen (=chronos) en hun plaats (=topos) begrepen worden (vgl. Bakhtin 1982, 120). Voor Bakhtin is een chronotoop niet slechts een manier van verhalen ordenen of de vormgeving van een vertellijn. Voor hem staat de chronotoop ook voor een mal, een sjabloon dat we willen toepassen op ons eigen en elkaars leven. Wat op het spel staat is de mogelijkheid van authenticiteit in menszijn, hetgeen zich op een bepaald moment onherroepelijk moeizaam zal verhouden tot zo'n levenssjabloon (vgl. Bakhtin, 1982, 163). Door deze agenda interesseert hij zich voor de nar die met streken, parodie, humor en grotesk gedrag een ontregelend effect heeft op sociale conventies. In onze analyse gebruiken we de chronotoop om een onderliggende rationaliteit waar actoren hun handelen naar richten.

Carnaval is de viering van intertekstualiteit, van de processen waar betekenissen en conventies voortdurend verschuiven. Carnaval is een spektakel waar publiek en acteurs het podium delen. Het publiek kan het volgende moment onderdeel zijn van de acteurs en omgekeerd. Sociale conventies worden geboren en sterven. Dit proces wordt gesymboliseerd door bijvoorbeeld de kroning en de latere ontkroning van prins carnaval, de overhandiging van de stadssleutels, de herdoping van de naam van de stad. Carnaval heeft de potentie in zich om de orde te laten hernieuwen, te revitaliseren. Wij zullen carnaval in onze analyse slechts gebruiken om de tijdelijke ambiguïteit in status van verschillende acteurs aan te duiden. De beperking ligt ook in de casus. Met carnaval zouden we bijvoorbeeld ook momenten van revitalisering kunnen aanduiden, van bevrijdend gelach of spektakel.

Het is goed om te realiseren dat Bakhtins beschrijvingen in de context van literatuurwetenschappen moeten worden geplaatst. Wat de onderliggende betekenissen van intertekstualiteit voor andere wetenschappen inhouden, is niet meteen vanzelfsprekend. Vandaar dat we die discussie ook willen voeren aan de hand van een illustratie.

Inspraakmoment: de noodzaak van heteroglossia

De casus handelt over een besluitvormingsproces van de gemeente Zanderveen in Nederland waar er plannen zijn voor één centrale huisvesting voor zo'n 200 ambtenaren. Van de vijf dorpen binnen de gemeente is het dorp Dauwbeek uitgekozen als bouwlocatie. In aanloop daar naartoe is er één architect geselecteerd van architectenbureau Sign-It*. Deze heeft een modern ontwerp gemaakt waarbij glas en strakke vormen de boventoon voeren. Een lokale belangengroepering Vereniging Duurzaam Dauwbeek die zich sinds de jaren 80 bezighoudt met infrastructurele projecten binnen de gemeente, heeft moeite met het ontwerp. Volgens haar is het ontwerp niet passend voor de landelijke omgeving van gemeente Zanderveen en vindt ze bovendien dat er nauwelijks mogelijkheden voor inspraak zijn geweest. Tijdens een openbare vergadering van de raad spreekt de voorzitter, Adam, van de Vereniging Duurzaam Dauwbeek in. De mogelijkheid tot deze inspraak bij aanvang van de vergadering is wettelijk geregeld waarbij elke burger het recht heeft op een inspraakmoment van vijf minuten om een stem te laten horen over een onderwerp op de agenda.

Hieronder zijn een aantal fragmenten van Adam geselecteerd waarbij hij de rol van burgerparticipatie bevraagt. De volgorde tussen de fragmenten is bewaard gebleven.

“In Nederland wordt steeds heftiger de vraag aan de orde gesteld hoe de huidige politieke bestel zich verhoudt tot een echte volksdemocratie. Pim Fortuijn gaf al aan dat de signalen uit de samenleving, die niet welgevallig zijn voor de bestaande politiek en bestuursorganisaties, in principe genegeerd worden, omdat anders bijstelling van lopende processen moet plaats vinden. Dat is heel lastig want het past niet bij het vigerend beleid, de gekozen procedures, en kost relatief veel bestuurlijke energie. Bovendien moet je als bestuurder uit je comfort-zone komen, en neemt de gevarenkans voor je positie toe.”

Doorgaan op de gekozen weg met wegschuiven van de problemen naar de toekomst is dan het adagium [...]. Het dossier Gemeentehuis in Dauwbeek voldoet aan deze karakteristiek. Het dossier heeft inmiddels de kenmerken gekregen van de aanpak: ‘dit moet het worden want anders zijn de consequenties niet meer te overzien.’”

Wat Adam, de voorzitter van de belangengroepering, hier doet is een associatie leggen tussen een breed gedragen onvrede in Nederland met ‘regentesk bestuur’ en de wijze van besluitvorming in de gemeente Zanderveen. Het belangrijkste gedeelte behelst een beschrijving van de wijze van besluitvorming in de vorm van een chronotoop, die we kunnen typeren als “rücksichtslos doorgaan op de gekozen weg”. Deze rationaliteit heeft ook een reden volgens Adam:

“Die consequenties bestaan natuurlijk uit de vertraging van de nieuwe huisvesting van de ambtenaren, het eventueel opnieuw bijstellen van de opdrachtverlening aan Sign-It* [het architectenbureau], de financiële impact die een koersverandering zou kunnen opleveren, en natuurlijk ook het gepercipieerde gezichtsverlies van college en raadsleden die zich gecommitteerd hebben. Vandaar een ogenschijnlijk eensgezinde opstelling van het college in deze, een wethouder die zich als sterke man opstelt die de klus wel zal klaren, en nu ook een burgemeester die, zoals uit zijn recentelijke uitspraken in de media blijkt, blijkbaar geen onrust in het besluitvormingsproces wil en breed voor het hele gemeentebestuur gaat staan.”

De suggestie van Adam is dat de chronotoop de mal vormt voor de gedragingen van het gemeentebestuur, waardoor de vraag naar goed bestuur niet meer wordt gesteld. Hiermee is de eerste suggestie van in-authenticiteit gesteld. Het blijkt de prelude van een veel heftiger aanklacht te zijn:

“Maar het wordt erger. Onder druk van de belangenorganisaties besluit de raad dit voorjaar toch nog tot het instellen van een klankbordgroep. Die blijkt dan voor de helft te bestaan uit leden die gelieerd zijn aan het gemeentebestuur of betaald te worden door de gemeente. En dan vragen wij ons af wie bedacht heeft een voorzitter te introduceren die tot voor kort [president-]commissaris was bij Sign-It*. Is dit allemaal nog wel integer? Is hier geen sprake van belangen-vermenging? En wordt de voorzitter ook nog eens betaald door de gemeente?”

De beschrijving van de klankbordgroep is relevant hier, omdat de uitkomsten daarvan als advies aan de raad op deze bijeenkomst zal worden besproken. De retorische vragen op het eind spreken de aanklacht uit: regentesk bestuur en manipulatie. In Bakhtins termen ligt de kracht van de interventie ten eerste in het gebruik van heteroglossia. De vorm van de tekst past qua woordgebruik en betoogstructuur binnen de orde van spreken zoals dat binnen de raad plaatsvindt. Dat is geen wonder, Adam is zelf gemeenteraadslid geweest. Tegelijkertijd is een deel van de tekst ontleent aan Pim Fortuijns aanklacht tegen

regentesk bestuur. Door deze vertogen te combineren creëert Adam een aanklacht die qua op vorm toegelaten moet worden.

Ten tweede is de interventie gericht op het bekritisieren van de uitkomsten van een nog te presenteren onderzoek, de status van de voorzitter van de klankbordgroep en zoals we zullen zien, wordt zelfs de integriteit van de verantwoordelijke wethouder in twijfel getrokken. Wat Adam voorstelt is niet minder dan carnaval, een carnaval dat verwoord zou kunnen worden als: gemeenteraad neemt uw verantwoordelijkheid en laat het bestuur niet doordenderen.

“Maar ook vragen wij ons af waarom de wethouder [Molenaar] zelf bij de start van de Klankbordgroep in de vergadering verschijnt met de mededeling dat alleen over de gebouwen van het Sign-It*-ontwerp gesproken mag worden. Dit terwijl bekend was dat de Federatie [Dauwbeekse] Ondernemers en de Vereniging Duurzaam Dauwbeek juist over het ontwerp in de context van het dorp Dauwbeek wilden spreken. Hiermee konden zij alleen maar in een spagaat terecht komen. De processen binnen de Klankbordgroep zijn er dan ook naar geweest!

En waarom heeft de voorzitter [Frans van de Simmel] de stukken die hem niet paste, naar de bijlagen van de notulen verwezen in plaats van die integraal in de notulen op te nemen. Iedereen weet dat bijlagen nauwelijks gelezen worden. In bestuurlijk Nederland heet dit alles manipulatie. Zeker als dan een advies verschijnt dat, in een wollig lang relaas een deel van wat in de Klankbordgroep is gepasseerd weglaat, en vervolgens een beschrijving geeft hoe alles in pais en vree verlopen is.”

Frans van de Simmel wordt hier verweten een actieve rol te hebben gespeeld in het gladstrijken van de klankbordrapportage. Adam spreekt van een voortdurend verschil van mening, hetgeen verklaard kan worden uit de verstrengeling van belangen van de voorzitter. De inspraak van Adam omvat meer elementen, maar in termen van heteroglossia zijn de belangrijkste aan bod gekomen. De aanklacht omvat hier allerlei fundamentele zaken. Een incorrecte uitvoering door gemeentebestuur om draagvlak onder inwoners te vergroten, verstrengeling van belangen en de beschrijving van burgerparticipatie in termen van manipulatie.

We bekijken de tekst, in navolging van Bakhtin en Kristeva, niet slechts vanuit semantisch perspectief (de vraag naar betekenis) maar vooral uit semiotisch perspectief (wat doet de tekst en hoe kan het doen wat het doet?). De narratieve interventie van Adam is vrij stoutmoedig bezien vanuit intertekstualiteit met de oproep tot carnaval.

Een ander element is de typering van de manier van besluitvorming door de volgende chronotoop: het bestuur kan niet luisteren naar burgers, want het moet door. Adam zal door wethouder Molenaar op vrijwel alle punten worden tegengesproken, maar niet op dit punt. Het blijkt een rake typering van de onderliggende rationaliteit van het gemeentebestuur, zoals we zullen zien.

De Zaal: Carnaval?

De toespraak was een gebeurtenis die spanning opriep. Toen de voorzitter Adam aan de vijf minuten inspraaktijd wilde houden, kwamen er uitingen van verontwaardiging uit de zaal. Toen het raadslid van de SP de voorzitter vroeg waarom hij nu zo strikt was, terwijl dat normaal heel anders is, werd deze opmerking vanuit de zaal beloond met applaus. Hoewel de officiële voorgeschreven gang van zaken is dat de zaal alleen mag luisteren, zouden we hier toch aspecten van carnaval in kunnen zien. De toehoorders nemen deel in de opvoering. Als de bevraging van de Raad gaat over de vraag of er wel een belangenverstrengeling is van voorzitter Frans van de Simmel, of hij echt zitting heeft gehad in de raad van commissarissen van Sign-It*, komt één van de toehoorders met een laptop met de bijbehorende informatie naar de Raad. De laptop wordt doorgegeven aan de raadsleden. Ook dit is een voorbeeld van carnaval, een stap in de ontmaskering van de voorzitter van de klankbordgroep, door een burger die eigenlijk geen recht van spreken had, een lid van het publiek dat opeens een acteur wordt en raadsleden die hier publiek worden.

Een Concurrerend Ontwerp: meer heteroglossia

De vergadering is zo ingericht dat de verschillende insprekers en presentaties worden afgewisseld met vragen en opmerkingen vanuit de raad. In dit geval wordt een groot gedeelte van de vergadering gevuld met deze interactie. Een representant van de ondernemersvereniging Dauwbeek laat zich kritisch uit over het modernistisch ontwerp dat niet zou aansluiten bij de historische kern en lange geschiedenis van Dauwbeek, waardoor het gemeentehuis afbreuk zal doen aan het dorpsbeeld van Dauwbeek. Een burger stelt vragen bij de financiële beheersbaarheid van het project. Zij confronteert de raad ermee dat een oorspronkelijk budget van 10 miljoen euro inmiddels is verdubbeld. Ze uit haar zorgen tegen de achtergrond van een budgetoverschrijding van 100% bij een recentelijk groot project in Dauwbeek, ze zet de investering in het perspectief van de economisch recessie en aankomende forse bezuinigingen voor gemeenten. Een architect die in de arm is genomen door Vereniging Duurzaam Dauwbeek presenteert een alternatief ontwerp dat het doel heeft om het historisch aangezicht van Dauwbeek te versterken. Deze inspraakmomenten en presentatie zijn wederzijds versterkend. Ze roepen vragen op betreffende esthetiek, financiële beheersbaarheid en niet in het minst de vraag naar de aard van de democratie. In termen van intertekstualiteit is er een inhoudelijke samenhang tussen deze kritische uitspraken. Een andere verbindende factor is de kritiek op de chronotoop die ook Adam al heeft genoemd: een bestuur dat maar doorgaat zonder reflectie op recente ontwikkelingen en terugkerende protesten.

Een Poging tot Reparatie

De presentatie van de klankbordgroep wordt gedaan door een lid van de klankbordgroep. Dat de voorzitter zelf niet aanwezig is, om wiens rol nu zoveel commotie is, draagt niet bij aan de mogelijkheid om de delegitimatie te weerleggen.

“Er is weinig toe te voegen aan het lijvige stuk dat u voor u heeft liggen, dat u allen zeker goed heeft gelezen. Wel even dit; de leden van de klankbordgroep hebben úren en úren gepraat en gevraagd. De verwachte vier vergaderingen liepen uit op zes vergaderingen en daar waren we niet allemaal blij mee. Bijna tot het einde toe was de groep compleet. Twee groepen hebben zich op de laatste vergadering teruggetrokken, Zij hebben wél een bijdrage geleverd in het geheel.

Het resultaat van al dat gepraat en gevraagd is door de architect van Sign-it* meegenomen, zoals dat dan heet, en één en ander heeft geleid tot het nu voorliggende advies.

Met onze oren op steeltjes luisteren wij dadelijk wat u erover gaat zeggen. Wij wensen u toe dat de inwoners van Dauwbeek straks zeggen, als het project is uitgevoerd: [...] Wij zullen niet meer mopperen, het is goed zo’.

Deze tekst mikt op heteroglossia op een ander vlak, namelijk de deflatie van betekenis van de voorgaande sprekers. Wat de spreekster betreft, reflecteert de uitkomst een draagvlak en is de voorgaande tekst slechts ‘mopperen’.

Tot slot licht een werknemer van Sign-It* het ontwerp toe. De werknemer is vrij jong en geeft geen vlotte presentatie en biedt al helemaal geen weerwoord op de geuite onvrede met het ontwerp.

De Discussie in de Raad: Polyfonie

Na deze presentaties is er een bredere discussie. Met name de VVD (de partij die tevens wethouder Molenaar ondersteunt) stelt dat er niet veel aan de hand is. Maar hoewel de VVD deel is van de coalitie, steunen niet alle raadsleden van de coalitie deze optiek. Opmerkelijk genoeg stelt een andere coalitiepartij onverbloemd dat het doel waarmee de klankbordgroep op pad is gestuurd - draagvlakvergroting - niet is gehaald omdat twee belangengroeperingen die zitting hadden in de klankbordgroep, waaronder Vereniging Duurzaam Dauwbeek, het niet eens zijn met het officiële advies van de klankbordgroep. Het scherpste tegenspel komt van de oppositiepartij, de SP:

“Als blijkt dat de voorzitter van de klankbordgroep voorzitter was van de Raad van Commissarissen van Sign-It* zal dat ook niet bijdragen aan het draagvlak. Wie heeft de heer [Van de Simmel] benaderd? Ik veronderstel helemaal geen kwade bedoelingen, maar je hoort elke schijn van misleiding en bedrog te vermijden. Grootschalige projecten hebben invloed op de leefomgeving van de burgers, maar de burgers hebben er nauwelijks enige invloed op: dat veroorzaakt vervreemding. [...] Ik stel voor de bewoners nu ook de gelegenheid te bieden te kiezen tussen de voorliggende twee ontwerpen. Het gaat om de structuur van de dorpskern. [...] Het kan en mag niet zo zijn dat het college verplichtingen is aangegaan die de gemeente in het maatschappelijke verkeer zou binden. Zou dat wel zo zijn, wordt de Raad voor het blok gezet en zou daar dan consequenties aan moeten verbinden. De fractie van de SP kan niet instemmen met de beslispunten en

zal zich er tot het uiterste tegen verzetten. Als de gemeente niet bereid is een referendum te organiseren, zal de SP het graag doen.”

Een referendum zou een antwoord kunnen zijn op het gebrek aan draagvlak. Hoewel de SP niet in de coalitie zit, is het wel een mogelijkheid om dit te organiseren. Sterker nog, het zou een aanmerkelijke spanning veroorzaken met de chronotoop zoals toegeschreven aan het bestuur. De opmerking over verplichtingen grijpt ook in op de chronotoop, er kunnen niet dermate zwaarwegende redenen nu spelen om door te gaan want dan zou de Raad daarin moeten zijn gekend. “Ik veronderstel geen kwade bedoelingen” kan makkelijk gelezen worden als een vorm van ironie, die wel als apophasis wordt getypeerd: je zegt dat je het niet zegt, maar ondertussen is misleiding en bedrog wel genoemd. De kracht van deze interventie ligt dan ook in de heteroglossia en de aantasting van de potentiële chronotoop.

Het raadslid van D66, ook lid van de coalitie, heeft weer waardering voor de gecreëerde meervoudigheid aan betekenissen:

Een gemeente moet trots zijn op een betrokken en deskundige inspraak van haar burgers als zojuist getoond. Is het een uiting van het ontbreken van draagvlak? Zo ja, wat kun je terugverdienen aan draagvlak en hoe? Zou er een symbiose mogelijk kunnen zijn met het alternatieve voorstel door wat aan de kaders te wrikken? Het advies van de klankbordgroep kan als een verdeeld advies worden geïnterpreteerd.

Wat interessant is, is dat coalitieverbindingen niet dwingend blijken te zijn voor de reacties. Er is zeker sprake van polyfonie, zoals de paar geselecteerde reacties al laten zien. Het laat zeker zien dat dit helemaal niet het hamerstuk gaat worden in de komende raadsvergadering, zoals aangekondigd in de agenda.

Wethouder Molenaar geeft een reactie:

We moeten aandacht houden voor de juiste proporties. Het gaat om het proces naar een voorlopig ontwerp, waarin mensen te kennen hebben gegeven het niet mooi te vinden. Door een aantal activiteiten is er een situatie ontstaan, waar de meest wilde zaken bij worden betrokken om te bereiken dat ieder zijn gelijk kan krijgen. Ik wil daar voor waarschuwen. [...] Op basis of van de criteria die zijn uitgelegd aan het publiek tijdens een openbare bijeenkomst is er voor Sign-It* en hun concept gekozen [...]. Het gaat niet over het ontwerp van de club van [Molenaar] of manipulatie van [Molenaar]. Ik heb niet meer dan het raamwerk, zoals gesteld in de motie, bewaakt. [...] Daarbij, ik ben niet bekend met de relatie van [voorzitter klankbordgroep] met Sign-It*.

Verschillende raadsleden vragen naar de mogelijkheden om Sign-It* het alternatieve ontwerp in acht te laten nemen, of stellen voor dat in een referendum de bevolking een keuze maakt. Het antwoord van de wethouder op die vragen wordt opnieuw gestaafd met een verwijzing naar procedure:

“Het College is gehouden aan de met de Raad afgesproken regels en binnen het proces met de regels van de Europese aanbesteding en de overeenkomsten met de architect die de selectieprocedure heeft gewonnen. Als de raad het concept en het selectieproces drastisch wil wijzigen, zodat je er op basis van andere uitgangspunten een ander alternatief bij kunt pakken, moet je terug naar de start en het hele proces van voorwaarden, eisen, Europese aanbesteding en selectieprocedure opnieuw volgen. Dat is de keuze waar de Raad voor staat.”

Als narratieve strategie kunnen we de eerste reactie van de wethouder gemakkelijk lezen als één die vanuit een meta-positie de zaken in “juiste proporties” wil zetten. De onrust is niet nodig, want het gaat slechts om een “voorlopig ontwerp”, en de commotie waarin “wilde zaken” zoals manipulatie en belangenverstrengeling worden voorgesteld is niet ter zake.

Vanuit een intertekstuele analyse is het cruciaal hier dat de eerste reactie maar vooral de laatste er één die teruggrijpt op een type van chronotoop waar Adam bij het inspraakmoment van sprak.

Epiloog

Binnen anderhalve week komt wethouder Molenaar met een voorstel van een referendum, tussen vier ontwerpen van Sign-It*, waarvan één opmerkelijk veel lijkt op het alternatieve ontwerp van de insprekende architect. Blijkbaar is Molenaar tot een ander inzicht gekomen betreffende “juiste proporties”. Zo’n kwart van de kiesgerechtigde bevolking stemt, waarvan de overgrote meerderheid voor het ontwerp kiest dat duidelijke gelijkenissen met het alternatieve ontwerp vertoont.

Discussie

Er zijn een aantal opmerkelijke elementen die naar voren kwamen in de intertekstuele analyse geïnformeerd door Bakhtins centrale concepten. Ten eerste is daar de rol van heteroglossia. De inspraak moest enerzijds passen binnen de taal van de gemeenteraad om door de raadsleden serieus te worden genomen. Anderzijds, waren de interventies gericht op het delegitimeren van wethouder, raad, het rapport van de (resterende) klankbordgroep. Wat daarmee op het spel stond waren carnaveleske verschuivingen van status.

Dat brengt ons tot het tweede punt. Carnaval als concept in deze casus laat zien hoe de mate van geloofwaardigheid van de aanklacht en status van de aanklagers samenhangen met de toename van ambiguïteit in status van het gemeentebestuur. Doordat de aanklacht serieus wordt behandeld, komen de raadsleden van toeschouwersrol in hun controlerende functie.

Als derde element is daar de verbinding tussen carnaval en polyfonie. Door politieke coalitievorming wordt polyfonie binnen de raad ingeperkt. Echter, omdat enerzijds de

raadsleden werden aangesproken op hun controlerende functie en anderzijds de concrete democratische besluitvorming beargumenteerd begrepen kon worden als manipulatie was er toch ruimte voor polyfonie. Dit soort van carnaval gaf raadsleden de mogelijkheid - verantwoordelijkheid om een eigen stem te laten horen, in plaats die van de coalitie. Als vierde element is de dominante rol van de rol van de chronotoop van het bestuur. De gemene deler in de kritiek van richtte zich impliciet en expliciet op de toeschrijving van eenzelfde chronotoop aan het gemeentebestuur; een nadruk op een vlotte doorloop van het project ten koste van de nodige reflecties.

Ook de vervolgacties van het bestuur zijn in lijn met deze toegeschreven rationaliteit. Nadat zowel Duurzaam Dauwbeek en hun coalitiepartners (met een ledenbestand van 10-15% van de kiesgerechtigden) als de SP zich bereid hadden verklaard om een referendum te organiseren, was het hoogst waarschijnlijk dat de drempels om een referendum te eisen zouden worden gehaald. Dat in een termijn van een paar weken de verantwoordelijke wethouder zelf komt met een referendum met vier opties is goed te begrijpen als tegenzet om zelf het initiatief te houden en vertraging te voorkomen.

In een bredere en theoretische zin zouden we het volgende willen stellen: Als monologiciteit de taalvorm is, waarmee structuur, machtsverschillen en eenduidigheid talig wordt georganiseerd, dan is onze studie een aanwijzing dat interventies gericht op het vergroten van meervoudigheid een emancipatoire potentie heeft.

Literatuur

- Bakhtin, M. (1982). *The Dialogic Imagination: Four Essays* (Paperback ed.): Univ of Texas Press.
- Bate, S. P. (1997). Whatever Happened to Organizational Anthropology? A Review of the Field of Organizational Ethnography and Anthropological Studies. *Human Relations*, 50(9), 1147-1175.
- Boje, D. M. (2001). *Narrative Methods for Organizational and Communication Research*. London: Sage.
- Boje, D. (2008). *The Storytelling Organization*: Sage.
- Fairclough, N. (1992). *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press..
- Fairclough, N. (2003). *Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research*. London: Routledge.
- Hirschkop, K. (2001). Bakhtin in the sober light of day (an introduction to the second edition). In K. Hirschkop & D. Shepherd (Eds.), *Bakhtin and Culutral Theory* (2nd. ed.). Manchester: Manchester University Press.
- Kristeva, J., & Moi, T. (1986). *The Kristeva Reader*: Columbia University Press.
- Moi, T. (1986). Introduction. In J. Kristeva & T. Moi (Eds.), *The Kristeva Reader*: Columbia University Press.
- Miller, G. D. (2011). Intertextuality in Old Testament Research. *Currents in Biblical Research*, 9(3), 283-309.
- Vargova, M. (2007). Dialogue, Pluralism, and Change: The Intertextual Constitution of Bakhtin, Kristeva, and Derrida. *Res Publica*, 13(4), 415-440.

Vice, S. (1997). *Introducing Bakhtin*. Manchester: Manchester University Press.

Informatie over de Auteurs

Dr. René Brohm, rbrohm@me.com

René is universitair docent kwalitatieve methoden bij de VU en betrokken bij meerdere professionele masteropleidingen. Zijn publicaties gaan zowel over kwalitatieve onderzoeksmethoden als over het leven van professionals in organisaties.

Xannah Brohm MA, xbrohm@me.com

Xannah heeft een Vrije Bachelor Sociologie gevolgd aan de UU, met een minor in Filosofie en Organisatiekunde. Dit artikel is deels gebaseerd op haar Master thesis die ze schreef bij Bestuur- en Organisationswetenschappen, aan de UU (2011).